

Katarzyna Pawlewicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROLA ZALESIEŃ W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE

THE ROLE OF AFFORESTATION IN DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN POLAND

Słowa kluczowe: zalesianie, rozwój obszarów wiejskich

Key words: afforestation, development of rural areas

Synopsis. Omówiono rolę jaką odgrywa zalesianie w procesie rozwoju obszarów wiejskich w kontekście działań zalesieniowych w PROW 2007-2013. Wskazano również źródła finansowania działań w zakresie zalesień.

Wstęp

Rozwój obszarów wiejskich musi opierać się na efektywnym wykorzystaniu uwarunkowań, zarówno ekonomicznych, jak i społecznych oraz przyrodniczych. Należy zwrócić uwagę, że gospodarka na obszarach wiejskich jest ściśle powiązana z gospodarką leśną, która często jest uzupełnieniem lub alternatywnym wykorzystaniem zasobów ziemi rolniczej. Grunty o słabej jakości, na których prowadzona jest nieefektywna produkcja rolnicza można zagospodarować przez zalesianie, będące elementem polityki państwa wobec zagrożeń cywilizacji i potrzeb środowiska przyrodniczego. Zalesianie zwiększa zasoby leśne, jest narzędziem ochrony przyrody i krajobrazu, sposobem wzmocnienia i poszerzenia ochronnych funkcji lasu w stosunku do wody (zmniejszenie niebezpieczeństwa powodzi) i gleby (zapobieganie erozji), podnosi walory estetyczne (przejaw ładu przestrzennego), rekreacyjne środowiska, stanowią jeden z etapów uproduktowania obszarów skażonych i zdegradowanych, działa łagodząco na napięcia społeczno-demograficzne (zatrudnienie), racjonalizację użytkowania ziemi i kształtowanie rozwoju regionalnego oraz daje wiele innych korzyści materialnych i duchowych, wynikających z wielofunkcyjności lasu i podnoszących jakość życia człowieka [Gil, Łukaszewicz 1998].

Rolę powyższych stwierdzeń można wzmocnić cytatem za Sokołowskim [1909]: „... o ile w wiekach średnich miarą kultury pewnego kraju mógł być obszar puszczy wykarczowanej i oddanej pod uprawę roli, o tyle w naszych czasach miarą tej kultury dla krajów Europy Środkowej musi być przestrzeń oddana na powrót pod hodowlę lasu lub obszar zalesionych nieużytków”.

W artykule wykorzystano źródła informacji statystycznej, przede wszystkim dane z krajowych roczników statystycznych GUS: leśnictwo [2009], rolnictwo [2009] oraz dane z Systemu Informacji Zarządczej ARiMR [www.arimr.gov.pl]. Dane wykorzystano w analizie porównawczej przedstawiając je w formie graficznej.

Lasy w Polsce i ich znaczenie dla obszarów wiejskich

Lesistość Polski w różnych jej okresach historycznych kształtowała się na różnym poziomie (rys. 1). Od początku lat 90. XX w. widać ciągły wzrost lesistości kraju. W 1990 roku zalesiona powierzchnia wyniosła 27,8% powierzchni kraju, a w 2008 roku – 29%. Wynika to przede wszystkim ze zmian celów polskiego leśnictwa, którymi przede wszystkim są: poprawa warunków życia człowieka, m.in. przez ochronę gleb, wód i zwiększenie różnorodności biologicznej lasów, a także produkcja drewna. Po 1989 r. szczególnego znaczenia nabrała problematyka zalesień gruntów rolnych. Wprowadzone zasady rynkowe w gospodarce oraz transformacja systemowa w rolnictwie (likwidacja PGR, zniesienie dopłat do produkcji rolniczej) spowodowały gwałtowny wzrost powierzchni użytków rolnych niewykorzystywanych do produkcji rolniczej. Zaczęto dążyć do bardziej ekologicznego wykorzystania gruntów rolnych, w tym zwiększania lesistości powierzchni wiejskiej [Pod-

stawka, Konieczny 2002]. Prace związane z powiększaniem lesistości kraju początkowo zmierzały do odtworzenia szkód spowodowanych II wojną światową, później jednak dostrzeżono również inne potrzeby zwiększania lesistości, takie jak m.in. [Nowak, Żebrowski 2003]:

- zagospodarowanie gruntów o niskiej bonitacji, które wypadły z rolniczego użytkowania,
- przeciwdziałanie degradacji gleb pod wpływem nadmiernego wylesienia,
- wprowadzenie tzw. stref ochronnych,
- kształtowanie krajobrazu.

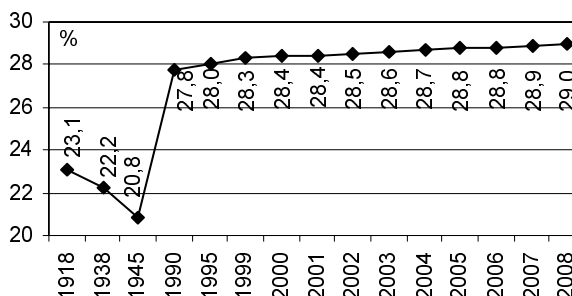
Najwyższą lesistość w 2008 roku odnotowano w województwie lubuskim – 48,9% powierzchni kraju. Dość wysoki poziom lesistości występował w województwach podkarpackim – 37%, pomorskim – 36% oraz zachodniopomorskim – 35%. Najmniejszy poziom lesistości był w województwach łódzkim – 21%, mazowieckim – 22,4% oraz lubelskim 22,6% (rys. 2).

Lesistość Polski jest niższa od średniej europejskiej, dlatego zwiększanie lesistości jest jednym z ważniejszych elementów polityki leśnej państwa. Konsekwentna realizacja celów tej polityki powinna zapewnić zwiększenie lesistości kraju do 30% w 2020 r. i 33% po 2050 r. [Krajowy Program... 2003].

Analizując powierzchnię lasów w Polsce, widać, że w latach 1990-2004 systematycznie wzrastał ich areal. W 1990 r. powierzchnia lasów wynosiła ponad 8,6 mln ha, a w 2008 r. – blisko 9 mln 66 tys. ha, a więc nastąpił wzrost o ponad 5% (rys. 3).

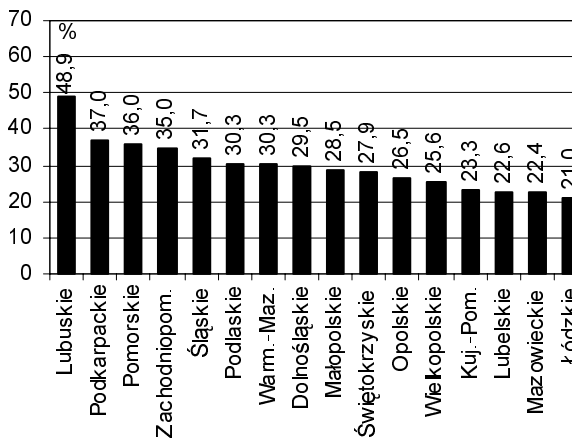
Największa powierzchnia lasów w 2008 roku była zlokalizowana w województwach: zachodniopomorskim, mazowieckim, wielkopolskim i warmińsko-mazurskim, natomiast najmniejsza powierzchnia w województwach: opolskim, świętokrzyskim i łódzkim. Jest to związane z powierzchnią poszczególnych województw, co tłumaczy także różnice w areale lasów (rys. 4).

Rozwój cywilizacji i związane z tym zagrożenia oraz potrzeby środowiska przyrodniczego powodują, że jednym z ważniejszych działań współczesnego leśnictwa staje się zalesianie. Według Gil i Łukaszczyka [1998]: „proces ponownego zalesiania nieużytkowanych gruntów rolniczych rozpoczął się w Polsce na przełomie ubiegłego i bieżącego stulecia, lecz w sposób zauważalny zaznaczył się dopiero w okresie międzywojennym”. Po II wojnie światowej, aż do początku lat 60. nastąpiło nasi-

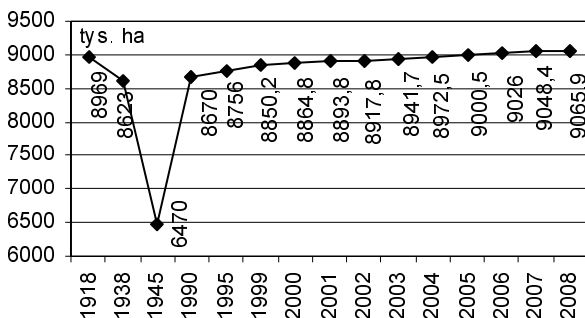
Rysunek 1. Dynamika zmian lesistości w Polsce w latach 1918-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Tomaszewski, Fonder 1999.

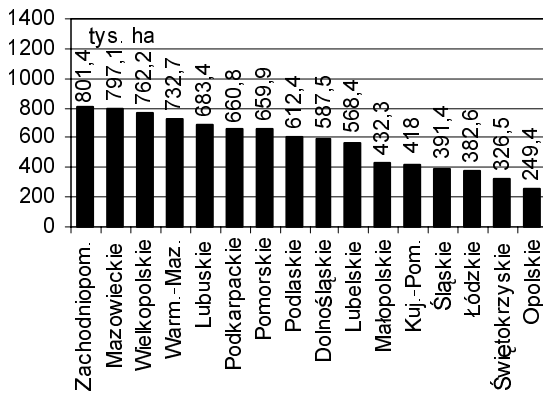
Rysunek 2. Lesistość w Polsce według województw w 2008 r.

Źródło: Rocznik Statystyczny 2009.

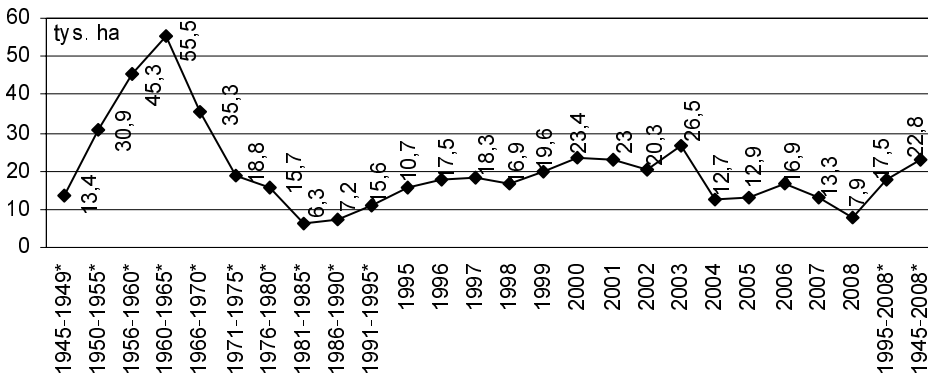
Rysunek 3. Dynamika zmian powierzchni lasów w Polsce w latach 1918-2008

Źródło: jak na rys. 2.

Rysunek 4. Powierzchnia lasów w Polsce według województw w 2008 r.

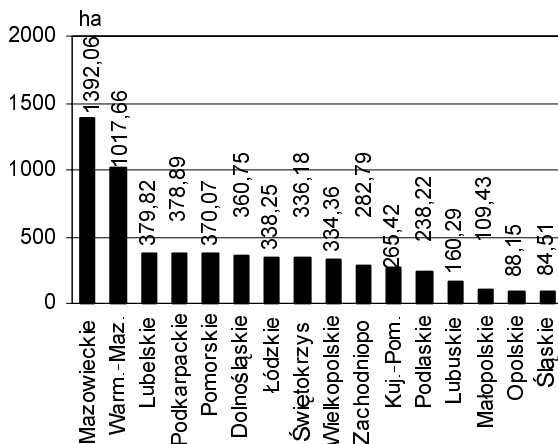
Źródło: jak na rys. 2.

Rysunek 5. Zalesienia gruntów w Polsce w latach 1945-2008 r.

* wartości przeciętne

Źródło: jak na rys. 2.

Rysunek 6. Wykonane zalesienia w ramach działań przewidzianych w programie rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 według województw w latach 2007-2008

Źródło: jak na rys. 2.

lenie prac zalesieniowych. Na przełomie lat 60. i 70. zalesienia drastycznie się zmniejszyły i w latach 80. oraz na początku lat 90. stanowiły poniżej 10 tys. ha. W połowie lat 90. powierzchnia zalesień wzrosła, lecz po wejściu Polski do Unii Europejskiej odnotowano kolejny spadek: z poziomu przeszło 26 do ponad 12 tys. ha. Kolejny spadek zalesiania zaobserwować po 2006 roku, a w 2008 roku odnotowano 7,9 tys. ha zalesień (rys. 5).

Źródła finansowania zalesień

Zasady korzystania ze środków Unii Europejskiej w okresie programowania 2007-2013 precyzuje Art. 43 i 45 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

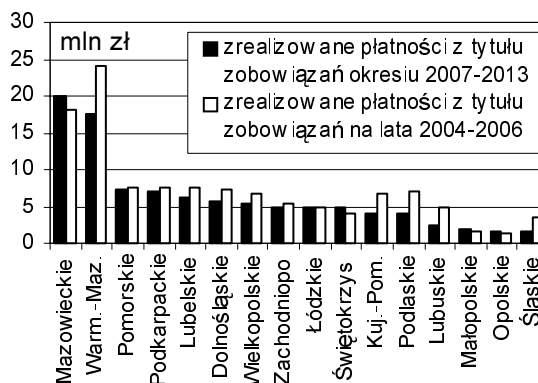
Możliwość zalesiania gruntów z wykorzystaniem, m.in. środków pochodzących EFRROW daje Program Rozwoju Obszarów wiejskich na lata 2007-2013. W ramach 2 osi priorytetowej „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich” realizowane jest działanie dotyczące zalesiania gruntów rolnych oraz zalesiania gruntów innych niż rolne. Celami tego działania jest:

- powiększenie obszarów leśnych przez zalesianie,
- utrzymanie i wzmocnienie ekologicznej stabilności obszarów leśnych przez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenie korytarzy ekologicznych,
- zwiększenie udziału lasów w globalnym bilansie węgla oraz ograniczeniu zmian klimatu.

W latach 2007-2008 w ramach tego działania zalesiono ponad 6 tys. ha. Największy areal zalesień był w województwie mazowieckim (1,39 tys. ha) oraz warmińsko-mazurskim (ponad 1 tys. ha). W kolejnym województwie, lubelskim, poziom zalesień był dużo niższy – na poziomie zaledwie ponad 379 ha. Z kolei najmniejsza powierzchnia zalesień była w województwach śląskim – 84,5 ha oraz opolskim – 88,15 ha (rys. 6).

Kwoty zrealizowanych płatności w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych i innych niż rolne” w Polsce z tytułu zobowiązań okresu 2007-2013 w stosunku do okresu 2004-2006 zmalały z poziomu ponad 120 do przeszło 102 mln zł, co stanowi ponad 15% spadek.

Najwyższy poziom płatności odnotowano w województwach mazowieckim oraz warmińsko-mazurskim, natomiast najmniejszy w śląskim, opolskim i małopolskim (rys. 7).

Rysunek 7. Zrealizowane płatności w ramach działań przewidzianych w programie rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie System Informacji... 2010.

Podsumowanie

Głównym działaniem człowieka jest efektywne wykorzystywanie uwarunkowań przyrodniczych danego terenu w celu szybkiego i pewnego osiągnięcia korzyści. W przypadku produkcji rolnej, która jest nieefektywna na gruntach słabej jakości, należy podejmować działania alternatywne, które powinny umożliwić dalsze korzystanie z zasobów produkcyjnych. Jednym z tych działań jest zalesianie tego typu gruntów. Należy podkreślić, że zwiększanie arealów leśnych jest elementem polityki państwa, zmierzającej w kierunku rozwoju lesistości, co sprzyja zrównoważonemu rozwojowi obszarów wiejskich i powinno być w zgodzie z oczekiwaniami mieszkańców wsi oraz z przyrodą. Zalesianie wspomaga proces tworzenia ładu przestrzennego, zwiększając atrakcyjność krajobrazową oraz efektywność wykorzystania przestrzeni wiejskiej, jednocześnie umożliwia ochronę jej zasobów przed nieprzemyślanym działaniem człowieka. Myślą przewodnią tego procesu jest zachowanie zasobów dla przyszłych pokoleń.

Literatura

- Gil W., Łukaszewicz J. 1998: Leśne zagospodarowanie nieużytkowanych gruntów rolniczych. Polskie Towarzystwo Nauk Agrotechnicznych, *Bibliotheca Fragmenta Agronomica*, nr 5, s. 351-360.
- Krajowy Program Zwiększania Lesistości. Aktualizacja 2003 r. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, ss. 107.
- Nowak A., Żebrowski W. 2003: Polski model zalesień i zadrzewień obszarów wiejskich. Katedra Planowania i Zagospodarowania Przestrzennego, UWM Olsztyn, ss. 13.
- Podstawka M., Konieczny A. 2002: Zagospodarowanie gruntów rolniczych nieużytkowanych rolniczo przez zalesianie. [W:] Zagospodarowanie gruntów rolnych nieużytkowanych rolniczo (red. M. Podstawka). Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 115-156.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2007: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa, lipiec (z uwzględnieniem zmian merytorycznych zaakceptowanych przez KE w dniu 22 czerwca 2009 r.), ss. 410.
- Puchniarski T. H. 2000: Krajowy program zwiększania lesistości. Poradnik od A do Z. Zalesienia porolne. PWRiL, Warszawa, ss. 223
- Rocznik Statystyczny. Leśnictwo. 2009: GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa. 2009: GUS, Warszawa.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Art. 43 i 45.

Sokołowski S. 1909: Wstęp do nauki leśnictwa: wiadomości o lasach i leśnictwie. Drukarnia Ludowa, Lwów, ss. 98.
System Informacji Zarządczej ARiMR. 2010: [www.arimr.gov.pl/uploads/media/010410_wdrazenie_7-13_01.pdf],
18.04.

Tomaszewski K., Fonder W. 1999: Doświadczenia, przebieg i udział Lasów Państwowych w realizacji Krajowego Programu Zwiększania Lesistości. [W:] Praktyczne aspekty realizacji Krajowego Programu Zwiększania Lesistości. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa [www.mos.gov.pl/mos/publikac/].
[www.mos.gov.pl/raporty_opracowania/lasy/rozd10.html], 18.04.2006.

Summary

The aim of the paper is to present role of afforestation in development of rural areas in Poland in the context of PROW 2007-2013. The source of funding of workings in range of afforestation was also showed.

Adres do korespondencji:

dr inż. Katarzyna Pawlewicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Planowania i Inżynierii Przestrzennej
ul. Prawocheńskiego 15
10-720 Olsztyn
tel. (89) 523 49 42
e-mail: kasiapawl@wp.pl